

Тема **СТВОРЕННЯ ТА ПРОЕКТУВАННЯ ТЕРИТОРІЙ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ**

- Правові засади виділення природних територій для заповідання.
- Резервування територій для подальшого її заповідання.
- Порядок та етапи створення природоохоронних територій.

Основні поняття: створення території природно-заповідного фонду, проектування території природно-заповідного фонду, резервування територій, критерії вибору, проект організації.

Забезпечення необхідних умов для кардинального зменшення антропогенних навантажень на цінні в природоохоронному відношенні території є коректне обґрунтування необхідності встановлення відповідного режиму їх збереження. Цей режим визначається юридичним статусом таких територій, відповідно до якого і регламентується природокористування. При створенні (оголошенні) об'єктів ПЗФ вибір їх категорії залежить від мети заповідання – збереження, запобігання знищенню або пошкодженню цінних природних комплексів та об'єктів.

Предтечою заповідання є **резервування**, яке здійснюється з метою недопущення знищення або руйнування в результаті господарської діяльності цінних для заповідання природних територій та об'єктів до прийняття у встановленому порядку певних рішень. Території, що резервуються з метою наступного заповідання, залишаються у землевласників та землекористувачів і використовуються за цільовим призначенням з додержанням особливих вимог охорони довкілля.

Процес резервування починається з наукового пошуку масивів чи ділянок природної рослинності, які підлягають першочерговій охороні. Процес резервування повинен відповідати таким вимогам:

- зарезервований об'єкт має відігравати середовищестабілізуючу роль на рівні організації екосистем від екотопічного до зонального рівня в екологічно нестабільних регіонах;
- об'єкт резервується з метою запобігання зникнення того чи іншого компонента екосистеми, що має ресурсне значення;
- резервуються всі корінні й умовно корінні екосистеми;
- незалежно від ступеня антропогенної деградації резервуються деревостани, вік яких для хвойних порід досягнув 60-70 рр., широколистяних – 70-80 рр.;
- резервуються лісові ділянки, на яких виникла раптова загроза знищення рідкісних популяцій видів та фітоценозів.

Головними *принципами резервування* можуть бути:

- *першочерговості* – терміново визначаються найбільш вразливі екосистеми,

ландшафти, окремі регіони чи навіть природно-географічні зони, де необхідне резервування у зв'язку із загрозою їх інтенсивної деградації та ліквідації екологічно конфліктних ситуацій;

- *масштабності* – охоплюється якомога більша площа природних територій за ступенем збереження їх екосистем, що є необхідним для забезпечення життєвості популяцій видів флори та фауни, фітоценозів та фауністичних комплексів;
- *перспективності* – визначається у кількісному й якісному відношеннях поетапність формування перспективної мережі зарезервованих земель;
- *спадкоємності* – формування перспективної мережі зарезервованих земель є територіальною основою для завершеної географічної мережі природно-заповідних територій.

Виділення природних територій під заповідання здійснюється на основі наукових обґрунтувань. При підготовці матеріалів для створення об'єкта ПЗФ визначається, що саме необхідно зберігати на даній території та в який спосіб. Для цього проводиться оцінка наукової, екологічної, пізнавальної, рекреаційної, історико-культурної та іншої цінності об'єкта. Визначається стійкість природних комплексів до антропогенних навантажень та можливі загрози його існуванню від різних видів і режимів природокористування. Враховується також господарська цінність території та ті економічні та інші збитки, що можуть бути пов'язаними з її вилученням із господарського обігу. В результаті проведення такої комплексної оцінки визначається категорія, тип об'єкта та режим його охорони. Крім визначеної цінності, типовості або унікальності об'єкта ПЗФ важливе значення має обґрунтування його оптимальної площі та меж. Останні повинні узгоджуватися з фізичними (природними) межами природно-територіального комплексу. В науковому обґрунтуванні створення об'єкта можуть подаватися декілька варіантів визначення меж об'єкту ПЗФ, та при цьому площа заповідної території має забезпечувати самовідновлення природного комплексу та гарантувати його екологічну стабільність.

Залежно від площі та конфігурації проектованої території окреслюється моно-, оліго- чи поліфункціональний шлях розвитку установи природно-заповідного фонду.

На законодавчому рівні порядок створення об'єктів ПЗФ регламентується Законом України «Про природно-заповідний фонд України», у якому визначається порядок підготовки та подання клопотання, перелік матеріалів, які включає в себе цей документ; повноваження на розгляд клопотання щодо створення об'єктів ПЗФ; термін розгляду клопотання та порядок його узгодження

із землевласниками та землекористувачами стосовно визначення меж та площі об'єкта, порядку використання природних ресурсів на його території після заповідання та отримання принципової згоди на заповідання.

Порядок відведення земельних ділянок установам ПЗФ, процедури узгодження включення в їх територію земель відносять до сфери земельних відносин, що визначаються Земельним кодексом України.

Процедура створення об'єктів ПЗФ включає такі стадії (етапи):

- 1) Підготовка і подання клопотання щодо створення об'єкту ПЗФ.
- 2) Розгляд клопотання у місячний строк.
- 3) Погодження з власниками та користувачами природних ресурсів у межах територій, рекомендованих для заповідання, а також погодження з місцевими органами влади і самоврядування всіх рівнів.
- 4) Розроблення проекту створення об'єкту ПЗФ.
- 5) Підготовка проекту указу Президента України або рішення обласної ради щодо створення об'єкту ПЗФ.
- 6) Узгодження проекту у відповідних міністерствах та відомствах.
- 7) Підготовка необхідного комплексу документів та подання проекту рішення про створення об'єкта ПЗФ до КабМіну України або обласної ради.
- 8) Передача документів КабМіном до Адміністрації Президента України.
- 9) Підписання указу Президентом України.
- 10) Створення дирекції установи.
- 11) Розроблення та затвердження Положення про об'єкт ПЗФ, оформлення охоронного зобов'язання.
- 12) Розроблення проекту відведення земельної ділянки для установ ПЗФ, оформлення державного акту на право користування землею, закріплення меж на місцевості.
- 13) Розроблення та затвердження проекту організації території.

Зазначені етапи створення об'єктів ПЗФ взаємопов'язані й вимагають проведення комплексу ретельно спланованих і якісно виконаних організаційних, наукових та інших заходів.

Підготовка і подання **клопотань** про створення чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду можуть здійснюватися центральним органом виконавчої влади в галузі охорони довкілля, науковими установами, природоохоронними громадськими об'єднаннями або іншими зацікавленими підприємствами, установами, організаціями та громадянами. Клопотання подаються до державних органів, уповноважених проводити їх попередній розгляд.

Клопотання включає в себе обґрунтування необхідності створення чи оголошення природоохоронної території певної категорії, у якому надаються характеристика природоохоронної, наукової, естетичної та іншої цінності природних комплексів та об'єктів, що пропонуються для заповідання; відомості про місцезнаходження, розміри, характер використання, власників та користувачів природних ресурсів, а також відповідний картографічний матеріал.

До клопотання можуть також додаватися інші матеріали, що підтверджують і доповнюють обґрунтування необхідності створення об'єкту ПЗФ. Такими матеріалами, зокрема, можуть бути: характеристика історико-культурної цінності території, його етнографічне значення, сучасний стан та перспективи розвитку рекреації та народних промислів, пропозиції щодо діяльності майбутньої природоохоронної установи.

Підготовка клопотання – надзвичайно відповідальний етап створення об'єкту ПЗФ. Від того, наскільки глибоко, повно й обґрунтовано воно виконано та оформлено в чималій мірі залежить і кінцевий результат всього процесу створення об'єкту ПЗФ.

Клопотання про необхідність створення чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду попередньо розглядається у місячний строк щодо територій та об'єктів *загальнодержавного значення* – центральним органом виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища, щодо територій та об'єктів *місцевого значення* – його органами на місцях.

У разі схвалення клопотання центральним органом виконавчої влади у галузі охорони навколишнього природного середовища та його органами на місцях проводиться його *погодження* з власниками та користувачами природних ресурсів у межах територій, рекомендованих для заповідання.

Процес погодження клопотання складним етапом створення об'єкту ПЗФ і вимагає ретельного планування. Організацію цього процесу рекомендується розпочинати із проведення презентації клопотання за участю всіх зацікавлених сторін, ініціаторів створення, науковців, представників місцевої громади тощо. Під час презентації на розгляд виносяться ключові питання, пов'язані з природоохоронною, науковою, рекреаційною та іншими цінностями даної території, обговорюється можливість включення до території додаткових ділянок, визначаються межі та певний режим використання території. Проводиться також

роз'яснення специфіки діяльності природоохоронної території, її значення для економіки регіону, можливість міжнародної співпраці тощо.

Погодження клопотання з власниками і користувачами земельних ділянок оформляється листами-погодженнями, в яких зазначається на яких умовах (з або без вилучення) землі включаються до складу майбутнього об'єкта ПЗФ.

На підставі результатів погодження клопотань центральний орган виконавчої влади в галузі охорони довкілля забезпечує розробку спеціалізованими проектними та науковими установами проектів створення територій та об'єктів загальнодержавного значення. А територій та об'єктів місцевого значення забезпечується представниками центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища на місцях.

Забезпечення розробки проектів створення ботанічних садів, дендрологічних парків та зоологічних парків може бути доручено заінтересованим державним органам чи установам.

Створення і функціонування природно-заповідних територій здійснюється на підставі затверджених в установленому порядку проектів, розробка яких фактично розпочинається з моменту підготовки клопотання про їх створення чи оголошення. Необхідність створення природно-заповідних територій різних категорій обґрунтовується також у схемах і проектах районного планування територіально-адміністративної одиниці. Їх комплексні оцінки включають в себе як характеристики існуючих природно-заповідних територій, так і основні характеристики перспективних об'єктів ПЗФ. На загальнодержавному рівні створення об'єктів ПЗФ передбачається загальнодержавними програмами в галузі розвитку екологічної мережі та заповідної справи.

Проект створення природно-заповідної території є обов'язковою підставою для прийняття рішення про її створення.

Проект складається з пояснювальної записки, картографічних матеріалів і матеріалів погодження. Власне проект організації природно-заповідної території складається з аналітичної частини та обґрунтування природоохоронних заходів. Аналітична частина проекту містить характеристику природно-кліматичних особливостей території, аналіз її ландшафтів, рослинності, тваринного світу, рекреаційних ресурсів, відомості про стан навколишнього природного середовища, про зони охорони джерел водопостачання, джерела та ареали забруднення. В ній надається оцінка архітектурно-планувальних особливостей територій, окремих поселень, зон лікування та відпочинку, наводиться характеристика транспортної мережі,

інженерних комунікацій, оцінюється їх вплив на прилеглі природні комплекси та виконується аналіз конфліктних ситуацій територіального розвитку природно-заповідної території. Комплексна оцінка природно-заповідної території включає природоохоронну оцінку території, оцінку природних рекреаційних ресурсів, наявність природних об'єктів туризму, пейзажно-естетичну оцінку ландшафту, рекреаційну оцінку історичних, етнографічних, культурних та інших об'єктів тощо.

Як обов'язковий у складі проектів створення для національних природних парків, біосферних заповідників, регіональних ландшафтних парків має бути розділ щодо функціонального зонування, яке передбачає розподіл територій об'єкта ПЗФ відповідно до особливостей режимів охорони та використання природних комплексів. Важливою складовою проекту є пропозиції стосовно здійснення екологічно збалансованої господарської діяльності, щодо програм наукової діяльності та екологічного виховання, інженерної підготовки території (необхідність проведення протиерозійних, протизсувних заходів, рекультивациі, берегоукріплення та інших). Виконується також оцінка транспортного забезпечення об'єкту ПЗФ і визначається вартість основних заходів щодо реалізації проекту. У разі необхідності визначаються межі та режим охоронної зони, яка створюється за межами заповідної території для запобігання можливим негативним впливам на неї.

Проекти організації територій ботанічних садів, дендропарків, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, розташованих здебільшого у містах і селах, розроблюється з урахуванням вимог місцевих органів архітектури та інженерних служб.

Відповідно до законодавства України про природно-заповідний фонд, на підставі затвердженого проекту створення, Президентом України у формі відповідного указу приймається рішення про офіційне створення чи оголошення природних заповідників, національних природних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, зоологічних парків загальнодержавного значення, а біосферних заповідників з додержанням вимог міжнародних договорів та міжнародних програм, учасником яких є Україна. Рішення про організацію чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та встановлення охоронних зон територій та об'єктів природно-заповідного фонду приймається обласними міськими радами. Заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва й інші території та об'єкти природно-заповідного фонду, які створюються без

вилучення земельних ділянок, від імені держави уповноваженими органами виконавчої влади у галузі охорони довкілля передаються під охорону підприємствам, установам, організаціям і громадянам з оформленням охоронного зобов'язання.

Вищезгадані документи дають право на створення установи природно-заповідного фонду для заповідників, національних природних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, зоологічних парків загальнодержавного значення, відведення земельних ділянок під природно-заповідну територію, а також зобов'язують відповідні органи й установи зберігати для майбутніх поколінь біотичне та ландшафтне різноманіття.

На підставі затвердженого Проекту організації території, наприклад, національного природного парку, коригуються матеріали землеустрою, лісовпорядкування, генеральні плани поселень, проекти інженерних мереж та гідротехнічного будівництва тощо з метою обмеження негативних впливів на природні комплекси та об'єкти ПЗФ.

Контрольні питання:

1. У чому полягають основні принципи резервування природних територій?
2. Які етапи включає процедура створення об'єктів природно-заповідного фонду?
3. Які супровідні документи додаються до клопотання про створення території чи об'єкта ПЗФ?
4. Які документи підлягають погодженню на стадії розгляду клопотання про створення природоохоронної території?
5. Назвіть перелік документів, які складають основу проектів створення природно-заповідної території.
6. Яка структура проектів створення природно-заповідної території?
7. У чому полягають особливості порядку оголошення про створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного і місцевого значення?